DOI: https://doi.org/10.33402/pp.2025-451-477

РОЗДІЛ 3
КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ: ГЕНЕЗА, АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Після демократичних трансформацій кінця 1980-х – початку 1990-х років центральноєвропейський політичний простір наповнився ідеями європейської та євроатлантичної інтеграції, а також волею політичних еліт Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини до тісної взаємодії заради досягнення стратегічних цілей – швидкого розрахунку із комуністичним спадком і приведення політичних, економічних, соціальних, культурних стандартів розвитку у відповідність із досвідом та традиціями демократичного світу. Утворена в 1991 р. V4 стала регіональним інтеграційним форумом, який надавав учасникам підтримку в зовнішніх відносинах і сприяв вирішенню внутрішньодержавних трансформаційних завдань.

Презентація держави на міжнародній арені через її культуру, історію, спадщину, мову стала феноменом дипломатії першої чверті XXI ст. Підсилюючи міжнародну співпрацю в сферах політики, економіки, безпеки, соціальних питань, культурна взаємодія поступово завоювала першість, насамперед у розвитку міжнаціональних інтеграційних об’єднань. У процесі європейської інтеграції для учасників V4 актуальними залишилися слова автора ідеї об’єднаної Європи, французького дипломата Жана Моне (Jean Monnet) про те, що якби довелося будувати об’єднану Європу знову від початку, він би розпочав із культури.

Культурна дипломатія як продовження історичної політики. Культурна дипломатія як різновид м’якої сили в міжнародних відносинах стала одним із аспектів реалізації історичної політики національних держав. У суспільних дискурсах Німеччини, Польщі, України популярними стали декілька термінів на позначення «свідомої діяльності політичного класу, урядовців, чиновників, метою якої є формування сфери та характеру колективної пам’яті» (Wollf-Powęska, 2011, s. 70). Це – історична політика (*Geschichtspolitik*), політика щодо пам’яті (*polityka wobec pamięci*), політика пам’яті (*Vergangenheitspolitik*). Усі поняття описують не лише інструменталізацію

минулого політичними елітами, але й використання пам'яті для досягнення внутрішньо- і зовнішньополітичних цілей. Для цього суверенні держави формують образ минулого через медіа, середню і вищу історичну освіту, музейну активність, маркують публічний простір відповідними символами, визначають національні свята, вшановують річниці історичних подій (Стриєк, 2015, с. 31).

Важлива категорія, яка допомагає зрозуміти зв'язок між політикою пам'яті та культурною дипломатією, – історична культура. Цей термін означає «сукупність способів ставлення/сприйняття минулого, що характерні для певної національної, мовної, релігійної, суспільної, культурної групи» (Pakier, 2014, s. 201). До історичної культури зараховують як культурні практики вписування минулого в суспільний контекст, так і найрізноманітніші культурні тексти, що репрезентують візії минулого. Історична культура проявляється у збереженні історичних пам'яток, утриманні бібліотек, впорядкуванні архівів чи, врешті, популяризації історії. Водночас суспільні та культурні процеси пізнання минулого відмінні від наукового способу пізнання історії.

Польський соціолог Анджей Шпоціньскі (Andrzej Szpociński) історичною культурою називав «сукупність ідей, норм, моделей поведінки та суспільно визнаних цінностей, що регулюють форми ставлення до всього, що вважається у певній культурі минулим» (Szpociński, 2010, s. 9). Для нього історична політика – один із термінів, який спроможний описати ставлення індивідуумів та суспільних груп до минулого.

Актуальні історична політика та історична культура неопосередковано визначають порядок денний культурної дипломатії. Останню ж у науковій літературі розглядають як діяльність інституцій задля поширення певних ідей та цінностей. А також як спосіб, у який держави або транснаціональні об'єднання намагаються впливати на інших áкторів. Культурною дипломатією є й процес комунікації між учасниками міжнародних відносин (Umińska-Woroniecka, 2016, p. 4). Частина дослідників відносить культурну дипломатію до комплексу зовнішньополітичних заходів, означених як публічна дипломатія, тобто «урядова діяльність, спрямована на реалізацію національних інтересів і посилення власної безпеки через розуміння, інформування та вплив на закордонні аудиторії, а також розширення міжнаціонального діалогу» (Матвієнко, Шинкаренко, 2021b, с. 8; Гололобов, 2022, с. 1060).

Американський політолог Мілтон Каммінгс (Milton Cummings) розглядав культурну дипломатію як «обмін ідеями, інформацією, цінностями, системами, традиціями, переконаннями та іншими аспектами культури в цілях сприяння взаємному розумінню» (Hemming, 2023). Дослідник зазначив, що перші прояви американської культурної дипломатії припали на 1930-ті роки й були відповіддю на «культурну офензиву» нацистської Німеччини у Латинській Америці. Британське зовнішньополітичне відомство (Foreign Office) почало застосовувати термін «культурна дипломатія» на початку 1950-х років у розумінні «використання контактів, встановлених між різними народами, для просування політичної лінії у відносинах між урядами» (Lee, 1998, p. 121). На початку 1960-х років інший американський дослідник Фредерік Барґхурн (Frederick Barghoorn), вивчаючи культурно-наступальну політику СРСР, культурною дипломатією називав «маніпулювання культурними матеріалами й кадрами з пропагандистською метою» (Матвієнко, Шинкаренко, 2021b, с. 10).

Польська дослідниця Анна Уміньска-Воронєцка (Anna Umińska-Woroniecka), узагальнивши низку сучасних теоретичних підходів щодо тлумачення культурної політики, зауважила: «Культура є життєво важливою частиною “привабливості” держави, а отже, має здатність впливати на вподобання інших áкторів. У міжнародній політиці джерелом “м’якої сили” є цінності, вбудовані в культуру країни (або організації). Одним із каналів, через який поширюються ці цінності, є культурний обмін, який є ключовим елементом культурної дипломатії. Отже, на позицію áктора впливає його “жорстка сила”, тобто його військовий та економічний потенціал, та його “м’яка сила”. У світлі конструктивістських припущень щодо ідентичності áкторів у міжнародних відносинах, культурну дипломатію можна розглядати як один із соціальних елементів, що створюють та формують ці національні ідентичності. Те, як сприймається áктор – його міжнародний імідж – є функцією його ідентичності та ролі, яку йому приписують. Ідентичність, у свою чергу, може формуватися через динамічний процес, що зумовлений певними нормами, цінностями та ідеями» (Umińska-Woroniecka, 2016, p. 13–14).

Найпопулярніші форми культурної дипломатії (форуми, фестивалі, гастролі, виставки, ярмарки, дні національної мови та культури, конкурси, конгреси, конференції, програми наукового чи освітнього обміну, надання стипендій і грантів, діяльність фондів,

неурядових організацій тощо) дають змогу інтегрувати історичну пам'ять у її зміст та стати знаряддями політики пам'яті.

Вишеградська група: культура як фундамент колективної ідентичності. Перші інституційні кроки в напрямку зміцнення культурно-дипломатичних зв'язків між країнами, які сьогодні належать до Вишеградської групи, були здійснені ще наприкінці 1930-х років. Коли 24 травня 1939 р. представники Другої Речі Посполитої відкрили Польський інститут у Будапешті, розпочалася державна діяльність із популяризації польських наукових, культурних досягнень, ексклюзивності польської мови.

Президенти Польщі й Чехословаччини Лех Валенса (Lech Wałęsa) і Вацлав Гавел (Václav Havel) та прем'єр-міністр Угорщини Йожеф Анталл (József Antall) 15 лютого 1991 р. ухвалили декларацію про створення Вишеградської групи (до 1993 р. V3, після – V4). Історична символічність здійсненого акту полягала в аналогії до королівських з'їздів XIV ст. У 1335 р., 1338–1339 рр. королі Польщі Казимир III Великий (Kazimierz III Wielki), Чехії Ян Люксембурзкі (Jan Lucemburský), Угорщини Карл I Роберт (Karoly I Róbert) зустрічалися у Вишеградському замку для налагодження політичних і економічних контактів. Ухвалений наприкінці XX ст. документ був першою спільною декларацією, яка ґрунтувалася на історичних основах взаємних контактів, спільної історії, а також культурної близькості (Ušiak, 2020, p. 15).

Лідери Польщі, Чехословаччини, Угорщини заручилися взаємною підтримкою в прагненні звільнитися від московського домінування, особливо в світлі жорстокого придушення радянськими військами литовського демократичного протесту у Вільнюсі 13 січня 1991 р. Хоча головним чинником Вишеградської ініціативи була безпека регіону, згодом основний фокус змістився в напрямку взаємної підтримки євроінтеграційних намірів держав-учасниць, означених як «ясла європейської інтеграції» (Журавський вель Ґраєвський, 2021, с. 3). Об'єднуючи свої зусилля, політичні еліти регіону добре засвоїли гіркий досвід минулого, який полягав у тому, що політичні відносини між малими та великими (зокрема Росією) державами рано чи пізно призводили до нерівного партнерства, а відтак і до беззахисності. Пам'ять про загрозливі умови для розвитку демократії напередодні Другої світової війни спонукала дисидентські групи Чехословаччини активно обговорювати у 1970-х – 1980-х роках потребу майбутньої кооперації між дер-

жавами Центральної Європи. Міцну позицію історичної аргументації зумовлювало й те, що значна частина тодішніх політичних і державних діячів пройшла професійне становлення як дослідники минулого. Наприклад, в Угорщині прем'єр-міністр Йожеф Анталл, міністр закордонних справ Геза Єсенскі (Géza Jeszenszky) та голова Національної асамблеї Дьордь Сабад (György Szabad) були за фахом істориками (Szabad, 2006, p. 76).

Формуючись як міждержавне об'єднання, Вишеградська група пропонувала історичний арсенал інструментів для самопрезентації в категоріях публічної дипломатії. Усі держави позиціонували себе як осередки освіти, науки та культури. Символізували це три найдавніші університети регіону – Карлів університет у Празі (1348), Яґеллонський університет у Кракові (1364), Угорський університет у Печі (1367). Досвід і традиції парламентаризму й демократизації Вишеградської групи віддзеркалювали події XIII ст. (Золота булла короля Андраша II (Andras II) 1222 р., яка заклала основи угорських свобод), XVI–XVII ст. (шляхетська демократія в Першій Речі Посполитій), XX ст. (демократичний розвиток Чехословаччини у 1918–1939 рр.). Після тоталітарного поневолення в середині XX ст. поляки, чехи, словаки, угорці показали приклад активного спротиву радянській імперії (Угорська революція 1956 р., Празька весна 1968 р., польські повстання та страйки у 1956 р., 1968 р., 1970 р., 1976 р., 1980–1989 рр.).

Окрім акцентування на позитивному історичному досвіді, усі держави Вишеградської групи успадкували непрості обставини історії XX ст. Як зауважив український публіцист Богдан Осадчук, «незважаючи на плин часу, ці ментальні тягарі не повністю зникли з мислення політичного класу, або навіть із загальних настроїв місцевих спільнот» (Osadczuk, 2006, p. 201). Наприклад, у міжвоєнний період країни регіону брали участь у різних міжнародних альянсах – Мала Антанта була спрямована проти Угорщини; Чехословаччина належала до Антанти, а Польща – ні, оскільки була союзницею Угорщини; Варшаву і Прагу розділяли численні суперечності. Після Мюнхенської угоди 1938 р. регіон поглинула нацистська Німеччина, а згодом СРСР. Під час Другої світової війни еміграційні уряди Польщі та Чехословаччини здійснили невдалу спробу створення польсько-чехословацької федерації. Тому Вишеградський проєкт створювався для подолання давніх розбіжностей і формування нових підстав регіональної співпраці. Слушною

є думка про те, що «еволюція Вишеградської четвірки окреслила значний історичний цикл, де початковим поштовхом до співпраці стала потреба спільної інтеграції до інституцій Заходу, а пізніше – пошук спільного порядку денного всередині цих інституцій, а також боротьба політичних лідерів окремих країн за лідерство та конкуренцію з традиційними політичними центрами Старої Європи» (Сушко, 2021, с. 23).

Із початком XXI ст., коли першочергові політичні, безпекові, економічні цілі V4 були реалізовані (від ліквідації Варшавського договору до інтеграції держав до НАТО та ЄС), перспективою подальшої взаємодії стала власне культура. У 2006 р. словацький політик та урядовець Рудольф Хмел (Rudolf Chmel) критикував ігнорування культурного чинника у діяльності Вишеградської групи: «Культура непомітно виходить на перший план. Але їй все ще бракує будь-якої концепції, а також реального, а не лише формального інтересу. Міністри культури зустрічаються навіть двічі на рік, але їхні плани втілюються в життя дуже повільно та епізодично. Це показує, що міністерські бюрократи не завжди розпізнають гарні ідеї, а можливо, також, що відчуття приналежності до Центральної Європи слабше, ніж було наприкінці комуністичної епохи, принаймні серед дисидентів» (Chmel, 2006, p. 173).

Поряд із справедливими закидами, у перше п'ятнадцятиліття свого існування V4 застосовувала засоби культурної дипломатії для автопромоції. У 2003 р. у Брюсселі презентували Вишеградських музикантів і здобутки музики. У 2004–2005 рр. на Канському кінофестивалі розгортали спільний чесько-словацько-польський стенд, різні культурні заходи та фестивалі проводилися у Вроцлаві, Пряшеві, Кошицях, Печі та інших містах. На межі XX–XXI ст. розпочалося формування Вишеградської бібліотеки, зародилися ідеї створення Вишеградського музичного репозитарію, Вишеградської інтернет-бібліотеки, Вишеградського золотого кінофонду, Вишеградського телебачення (Chmel, 2006, p. 173).

Іншою культурною проблемою Вишеградської групи стала історична спадщина (Трофименко, 2019, с. 302). Як стверджувалося, «нації Центральної Європи несуть у своїй історичній пам'яті величезний тягар спільного минулого. Вони створюють образи своїх сусідів як з недавньої, так і з давньої історії, в якій кожен щось винен іншому, і кожен у певний момент завдавав шкоди іншим. З іншого боку, ці нації також пов'язані певною схожістю в історич-

ній "долі". Уявлення, які ці країни мають одна про одну, не завжди відповідають дійсності та часто спираються на кліше, стереотипи чи упередження» (Gyarfášová, 2006, p. 151). На початку XXI ст. т. зв. соціограма довіри Вишеградської групи виглядала так: найбільшою взаємною довірою користувалися чехи та словаки; найменший рівень взаємної довіри існував у відносинах словаків та угорців; угорці найбільше довіряли полякам на взаємній основі. Ключовим чинником позитивного взаємосприйняття була відсутність між центральноєвропейськими народами історичних та/або сучасних непорозумінь.

Хоча в офіційних документах V4 термін «культурна/публічна дипломатія» не використовувався, значну частину інформаційно-просвітницьких заходів Вишеградської групи означували як культурне, освітнє, комунікаційне співробітництво. Головну відповідальність за реалізацію заходів у сфері культури, науки, освіти, мистецтва покладено на культурний орган Вишеградського співробітництва – Міжнародний Вишеградський фонд. За результатами проведеного у Братиславі саміту прем'єр-міністрів Вишеградської групи 14 травня 1999 р. було прийнято документ під назвою «Зміст Вишеградської співпраці 1999». У розділі, присвяченому культурній та освітній співпраці, задекларували діяльність у напрямку «створення фонду для фінансування спільної діяльності в галузі освіти, культури та спорту» (Contents of Visegrad Cooperation, 1999). Вже через рік, 9 червня 2000 р., у чеському Штіржині прем'єр-міністри Мілош Земан (Miloš Zeman), Віктор Орбан (Viktor Orbán), Єжи Бузек (Jerzy Buzek), Мікулаш Дзюрінда (Mikuláš Dzurinda) підписали Угоду про створення Міжнародного Вишеградського фонду (Agreement, 2000). Метою діяльності цього фонду визначили сприяння розвитку співпраці між країнами, зміцнення між ними зв'язків і спільне представництво у третіх країнах. Зазначену мету передбачалося осягнути через фінансову підтримку культурного співробітництва, наукового обміну, досліджень, співпраці в галузі освіти, молодіжних обмінів, транскордонного співробітництва, розвитку туризму в межах V4, також між регіоном цієї групи та іншими країнами, насамперед із західнобалканськими країнами та державами Східного партнерства (Agreement, 2000).

Міжнародний Вишеградський фонд від заснування підтримував передусім ті проєкти, які охоплювали мінімум три із чотирьох держав Вишеградської групи. Директор Фонду у 2003–2006 рр.,

перекладач Анджей Ягодзіньскі (Andrzej Jagodziński) резюмував: «Ми прагнули створити мережу особистостей та інституцій у наших країнах, які знають одне одного, підтримують зв'язок та разом організовують заходи. Незважаючи на відкриття наших кордонів у 1989 році та скасування перешкод для подорожей, ми досі дуже мало знаємо про себе. Зміна цієї ситуації – єдина політична мета Фонду, поряд із підтримкою громадянського суспільства» (Jagodziński, 2006b, p. 213).

Зазначений вище фонд отримував фінансування у формі рівнозначних внесків учасників V4, а також внесків держав-спонсорів – Канади, Німеччини, Нідерландів, Південної Кореї, Швеції, Швейцарії, США. У 2001 р. цей фонд оперував лише 1 млн євро, у 2005 р. – 3 млн євро. У 2011 р. його бюджет сягнув 6 млн євро, а у 2017 р. – майже 10 млн євро. Від 2012 р. до фінансування організації долучилися Нідерланди, згодом Канада, Німеччина, Південна Корея, Швеція, Швейцарія, США. Їхня частка не сягала вище 2 млн євро (30 Years of Visegrad Cooperation, 2021).

Протягом перших 5 років діяльності Міжнародний Вишеградський фонд підтримав майже 1 500 грантів та надав 140 дослідницьких стипендій на загальну суму понад 10 млн євро. У 2020 р., після 20 років діяльності, вказаний фонд надав орієнтовно 6 000 грантів та 4 500 семестрів індивідуальних грантів на загальну суму 96 млн євро. Цю фінансову допомогу головно розподілили серед держав-членів у таких пропорціях: Чехія – 20,41 %, Польща – 20,39 %, Словаччина – 20,13 %, Угорщина – 19,94 %. Решта коштів була спрямована на культурно-історичні й освітньо-дослідницькі ініціативи поза межами V4 – на держави Східного партнерства припало 12,87 % коштів, Західні Балкани – 3,52 %, інші країни – 2,74 % (Szabó, 2023, p. 65).

У 2006 р. Міжнародний Вишеградський фонд провадив діяльність у межах чотирьох програм – Стандартні гранти, Малі гранти, Вишеградська стипендійна програма, Вишеградська стратегічна програма. У період 2001–2005 рр. кількість наданих стандартних і малих грантів у категорії «Культурна співпраця» зросла від 11 до 162. У межах Стипендійної програми цього фонду реалізовувалася підтримка докторських і постдокторських студій для громадян Вишеградської групи, а від 2004/2005 н. р. також і для студентів із сусідніх держав – України, Хорватії, Румунії, Сербії, Чорногорії, Білорусії.

Під час саміту прем'єр-міністрів держав V4 в Естергомі 29 червня 2002 р. було ініційовано встановлення Міжнародної Вишеградської нагороди за розвиток культурної кооперації між державами Вишеградської групи. Згідно зі Статутом цієї нагороди, її вручають міністри культури V4 за діяльність упродовж попередніх чотирьох років, що охоплювала не менше ніж три країни об'єднання (Statute of the «International Visegrad Prize», 2019). Першим лауреатом Вишеградської нагороди у 2005 р. став директор словацького видавництва «Видавничий дім Калліграм» Лашло Шігеті (László Szigeti). У подальші роки згадувану нагороду в розмірі 20 тис. євро здобували відповідальні за поширення культури інституції – Міжнародний центр культури у м. Краків (2006), Міжнародний театральний фестиваль в Пільзені (2007), Товариство Вілла Деціуша в м. Краків (2010), Музей Яна Амоса Коменського в м. Угерський Брод (2011), Оркестр Угорської національної філармонії (2012), Оломоуцький мистецький музей (2015), Угорський скансен в м. Сентендре (2018), Вишеградський кінофорум (2019), Національний центр культури у м. Варшава (2022) тощо.

Після вступу Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини до ЄС у травні 2004 р. Вишеградська група інтенсифікувала взаємодію із східноєвропейськими партнерам щодо їх інтеграції в європейський простір. Культивуючи культурну близькість і спільний історичний досвід, Вишеградська група ставила собі за мету поширити ефективний досвід застосування інструментів регіонального співробітництва на підтримку східних сусідів у впровадженні реформ та зближенні їх із ЄС (Dutta, 2023). Під час президентства Чехії у V4 в 2011–2012 рр. було розпочато нову програму Міжнародного Вишеградського фонду під назвою «Східне партнерство Вишеградської четвірки» (Visegrad 4 Eastern Partnership, V4EaP). Її мета полягала у підтримці «політичних та соціально-економічних реформ у країнах-партнерах, сприянні всебічному наближенню до Європейського Союзу, зміцненні регіональної співпраці між східноєвропейськими партнерами й підвищенні інституційного потенціалу та громадянського суспільства» (The Visegrad Group Foreign Ministers' Joint Statement, 2012). Програма дозволила долучитися східним сусідам Вишеградської групи до грантових і стипендійних пропозицій Міжнародного Вишеградського фонду. Зокрема, українські громадяни й організації з України отримали доступ до програм «Гранти Visegrad+: гранти для розвитку партнерських

відносин між регіоном V4 та країнами Східного партнерства», Вишеградської стипендіальної програми «Стипендії для студентів і дослідників магістерського та вищого освітніх рівнів на навчання у країнах V4», проєкту «Стипендії для наукових працівників, митців та журналістів, призначені на проведення дослідницької роботи в Blinken Open Society Archives у Будапешті».

Головування Польщі у Вишеградській групі від липня 2012 р. до червня 2013 р. позначилося ініціативами покращення відносин між членами групи через культурний, науково-дослідний обмін, спільні конференційні заходи, стипендії, гранти, обміни молоді. Тоді ж започаткували Магістерську програму з міжнародних відносин «Європа з Вишеградської перспективи» (MA in International Relations: Europe from Visegrad Perspective). Студенти отримали можливість навчатися посеместрово в Ягеллонському університеті в Кракові, Університеті Масарика в Брно (згодом – в Університеті Західної Богемії в Пльзені, Університеті Печа, Університеті Матея Бела в м. Банська-Бистриця (Мітряєва та ін., 2014, с. 67–68). Міжуніверситетська магістерська програма доповнила, але не перервала, традицію щорічної Вишеградської літньої школи, яку від 2002 р. проводить краківська Асоціація «Вілла Деціуша». Її учасниками є не лише представники Вишеградської групи, але й України, держав Балтії, Болгарії, Румунії, Сербії, Вірменії, Азербайджану та інших країн.

Ще у 1999 р. прем'єр-міністри Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини у «Змісті Вишеградської співпраці» ствердили необхідність створення спільного вебпорталу в мережі Інтернет та запуску телевізійної програми, зосередженої на вишеградських питаннях. Окрім офіційних інтернет-сторінок Вишеградської групи та Міжнародного Вишеградського фонду, у 2012 р. розпочав роботу аналітичний портал «Visegrad Insight». Заснована Фундацією «Res Publica» медіа-платформа позиціонує себе як головний центральноєвропейський аналітичний осередок, покликаний генерувати зовнішньополітичні напрямки розвитку Європи та трансатлантичних партнерів у сферах політики, економіки, безпеки, культури, соціального розвитку (About Us, 2025).

Без сумніву, метою заходів культурної дипломатії в межах Вишеградської групи була інтеграції поляків, угорців, чехів, словаків у певну центральноєвропейську ідентичність як складову загальноєвропейської спільноти. Якщо у 15-річчя від заснування гру-

пи серед згаданих народів існували труднощі із розумінням суті та результатів вишеградського партнерства, то на порозі 25-ліття V4 серйозних зрушень у міжнаціональному взаємосприйнятті не відбулося. Відзначаючи 30 років існування Вишеградського формату, центральноєвропейська солідарність пройшла випробування як зовнішніми (європейська міграційна криза 2015 р.), так і внутрішніми (проблеми із дотриманням права та незалежністю медіа в Угорщині й Польщі) факторами. Проте культурно-ціннісне поняття «вишеградська ідентичність» та її співмірність європейській ідентичності ґрунтувалося на історично зумовлених транскордонних взаємозв'язках Чехії, Словаччини, Польщі, Угорщини.

Згідно із соціологічним дослідженням, проведеним у травні–червні 2015 р., найбільший рівень усвідомлення Вишеградської групи існував у Словаччині. Саме 54 % опитаних словаків були обізнаними із метою утворення та результатами діяльності V4. Для порівняння, ствердні відповіді на запитання «Чи Ви коли-небуть чули про групу країн під назвою "Вишеградська група"?» дало 37 % чехів, 26 % угорців і лише 17 % поляків (Gyárfášová, & Mesežnikov, 2016, p. 10). Якщо, порівняно із 2001 р., кількість «поінформованих про Вишеград» словаків і чехів зросла на 2 % і 5 % відповідно, то відносна кількість угорців, що знали про V4, зменшилася на 9 %, а поляків – на 10 %.

Високу публічну впізнаваність Вишеградської групи серед словаків пояснювали як політичними, так і геополітичними й географічними чинниками. По-перше, у Братиславі знаходився офіс Міжнародного Вишеградського фонду. По-друге, Словаччина була єдиною учасницею V4, що мала спільні кордони з рештою країн-членів. По-третє, серед усіх учасниць групи Словаччина була найменшою державою із кількістю населення понад 5 млн осіб. Водночас відчутний спад поінформованості про V4 в Угорщині та Польщі зумовлювали відмінні фактори. Якщо польські еліти у зовнішньополітичних питання орієнтувалися головно на Німеччину та Росію, то угорський політикум значно трансформувався й у зовнішньополітичних пріоритетах виходив поза межі Центральної Європи. У випадку Чехії, зацікавленість політиків форматом V4 отримувала повільне збільшення підтримки громадян. Як зазначили автори наведеного зрізу громадської думки, «громадська обізнаність щодо Вишеградської співпраці та сприйняття її важливості можуть легко змінюватися; це не дається раз і назавжди. Суспільні

настрої певною мірою реагують на ширший спектр глобальних подій та відображають поточні політичні вподобання. Політичні еліти ніколи не повинні припиняти намагатися підвищувати громадську обізнаність та інтерес» (Gyárfášová, & Mesežnikov, 2016, p. 10).

Проведений у березні 2021 р. аналіз громадської думки продемонстрував суттєве збільшення кількості усвідомлених «вишеградців». В Угорщині їх число збільшилося в 2,5 раза до 69 %. Значно збільшилася відносна кількість обізнаних із Вишеградською групою серед чехів та словаків – до 52 % і 65 % відповідно. На понад 30 пунктів зросло й відсоткове число поляків, які знали про існування формату V4 – до 49 % (табл.). Протягом 2015–2021 рр. Вишеградська група збільшила свою впізнаваність і завдяки негативному порядку денному. У відповідь на ініціативи ЄС щодо обов'язкових квот на мігрантів, політичні репрезентанти країн V4 одностайно відхилили цей план. Помітною була й дискусія щодо кризи ліберальної демократії в Польщі й Угорщині. Тому V4 перетворилася на «бренд» і в позитивному, і в негативному значенні. Не останню роль відіграли й медіа, які привернули більшу увагу суспільства до суперечливих питань у політиці держав-учасниць Вишеградської групи (Gyárfášová, & Mesežnikov, 2021, p. 18).

Таблиця

Обізнаність громадян Чехії, Словаччини, Угорщини, Польщі з форматом «Вишеградська група» (2001–2021)

Країни	Чи чули Ви про групу країн під назвою V4? Відповідь – «так», %		
	2001 р.	2015 р.	2021 р.
Чехія	32	37	52
Словаччина	52	54	65
Польща	27	17	49
Угорщина	35	26	69

Джерело: Gyárfášová, & Mesežnikov, 2021, p. 16.

У структурі напрямків співпраці в рамках Вишеградської групи (економіка, торгівля, безпека, транспортна й енергетична інфраструктура, транскордонна співпраця) розуміння громадянами важливості культурної складової взаємодії коливалося від 18 % до

30 %. У 2015 р. найбільшими прихильниками культурної та наукової співпраці в рамках V4 виявилися громадяни Польщі (30 % респондентів вказали на цю сферу), однакову підтримку культурна співпраця здобула серед угорців та словаків (по 22 %). У цей самий час лише 18 % чехів зазначили культуру та науку як важливі сфери взаємодії у межах Вишеградської групи (Gyárfášová, & Mesežnikov, 2016, p. 13). Ще одним показовим індикатором культурної взаємодії була взаємовпізнаваність серед громадян держав-учасниць Вишеградської групи таких культурних продуктів, як фільми, театральні вистави, книжки. У словаків найбільшою популярністю користувалася чеська культура (70 % респондентів вказали на присутність у їхньому культурному колі чеських творів), далі – угорська (22 %) та польська (21 %). Чехи взаємно надавали перевагу словацьким творам (50 % опитаних), а також польським (23 %) й угорським (10 %). Угорці цікавилися чеською (19 %), словацькою (16 %), польською (11 %) культурою. Найменше зацікавлення культурними продуктами V4 продемонстрували поляки: 11 % переглядали/читали чеські твори, 5 % – угорські і лише 3 % – словацькі (Gyárfášová, & Mesežnikov, 2016, p. 28). Слід додати, що взаємну чесько-словацьку культурну єдність зумовлювали близькість мов і тривала культурна взаємодія. Цікаво, що серед реципієнтів угорської культури у Словаччині найбільшу кількість становили зацікавлені в національній культурі та мистецтві етнічні угорці.

Уже через шість років на культурну співпрацю як на найбільш пріоритетну сферу в рамках Вишеградської групи вказало 8 % чехів, 16 % угорців, 12 % поляків, 11 % словаків. У 2021 р. у графі відповідей на запитання «Якими, на Вашу думку, є найважливіші пріоритетні напрямки співпраці V4?» з'явилася позиція під назвою «опрацювання спільної історії» (processing common history). Такий пріоритет визначило 5 % чехів, 11 % угорців та по 9 % поляків і словаків (Gyárfášová, & Mesežnikov, 2016, p. 21). Те, що дослідження спільної історії потрапило на нижню позицію списку пріоритетів V4, аналітики пов'язували із довірою респондентів до національних інтерпретацій історії та авторитетом експертів і політиків у царині усунення можливих розбіжностей.

Польща–Чехія–Словаччина–Угорщина–Україна: культурна дипломатія у дії. Як було зазначено, держави Вишеградської групи не одразу зараховували культурну дипломатію до пріоритетних напрямків зовнішньої політики. Згодом, для спільного захисту своїх

національних інтересів, чотири держави випрацювали скоординований інституційний підхід, який враховував географічну близькість, спільний історичний досвід, ціннісні уподобання та культурну спорідненість (Ušiak, 2020, p. 15). Наприклад, РП у 1990 р. мала 11 закордонних культурних представництв, які підпорядковувалися Міністерству закордонних справ. Їхнє помітне збільшення розпочалося від 1994 р. (Drelich-Skulska, & Sobocińska, 2023, s. 41). Переосмислення ролі культури в дипломатичній активності Польщі наступило під кінець XX ст., коли політичний клас сформував концепцію про безпосередній зв'язок між зовнішньополітичною промоцією культури і національними інтересами держави.

В останні роки перед вступом до ЄС Польща збільшила видатки на культурну дипломатію та змінила організаційну модель закордонних представництв, зокрема і польських інститутів (Umińska-Woroniecka, 2022, s. 260–290). Кадрове забезпечення згаданих інститутів складалося із директора-адміністратора, відрядженого з Польщі співробітника та місцевих, мовно й професійно інтегрованих у культурне середовище держави, фахівців-експертів. До прикладу, станом на 2021 р., у штаті Польського інституту в Києві перебувало 9 осіб – директор (радник Посольства РП), заступник директора (перший секретар Посольства РП), секретар, 4 експерти, відповідальний за господарську діяльність інтендант та керівник Школи польської мови (Матвієнко, Шинкаренко, 2021а, с. 51).

У культурній дипломатії Польщі виразно помітною була історична складова, адже урядова та неурядова діяльність Польщі в напрямку популяризації власної культури спрямована також на утвердження іміджу РП як країни із багатокультурним минулим і сучасними відображеннями цього в мистецтві. У 2000 р. Міністерство культури та Міністерство закордонних справ спільно створили інституцію культури – Центр міжнародної культурної співпраці ІАМ. До його завдань належали такі: «організація і координація популяризації польської спадщини і польської мови; пошук позабюджетних ресурсів для реалізації завдань; популяризація знань про польську культуру і її історію через співробітництво з найважливішими закордонними культурними центрами, культурними центрами поляків, що проживають за кордоном; підготовка проектів і промоційних матеріалів для закордонних представництв Міністерства закордонних справ, особливо Польських інститутів, консульств, аташе з питань культури в інших представництвах» (AAN, ark. 1, 11). Станом

на початок 2005 р. в ІАМ працювало понад 50 відповідальних за популяризацію польської культури за кордоном фахівців.

Ще 2001 р. ІАМ започаткував проєкт «Ближче Польщі», скерований на дистрибуцію польської преси, літератури, музики, фільму за кордон до «популяризаторів польської культури», тобто вчителів польської мови, перекладачів, наукових і урядових інституцій. Так, 2003 р. ІАМ щомісяця висилав пресу до 1 000 адресатів із 60 країн, разом – 17 234 часописи. Іншим видом діяльності були студійні візити закордонних журналістів до Польщі, стажі та практики тощо. Маючи на меті формування позитивного іміджу Польщі у світі, ІАМ реалізовував також закордонні популяризаторські проєкти під назвою «Рік Польщі», які через театральні вистави, концерти, фільмові покази, книжкові презентації формували образ Польщі як сучасної, відкритої країни з багатою культурою.

У 2004–2005 рр. ІАМ провів Рік Польщі в Україні. У його рамах постали нові місця пам'яті, пов'язані з польською культурою – 3 вересня 2005 р. за участю міністра культури РП Вальдемара Домбровскєґо (Waldemar Dąbrowski) відкрито пам'ятник Адамові Міцкєвічу (Adam Mickiewicz) в Одесі як подарунок міста для поляків і Польщі; 20 вересня 2005 р. – розташований у палаці родини Словацкі (Słowacki) у Кременці Музей Юліуша Словацкєґо (ІАМ займався організацією сценографії, монтажу експозиції, транспортом). На реалізацію Року Польщі в Україні було виділено 2,4 млн злотих (Хахула, 2019, с. 110–111).

Долучався ІАМ й до заходів V4, зокрема у 2006 р. став співвидавцем ювілейної публікації «Вишеградська група – сузір'я Центральної Європи», у якій зібрано тексти польських, чеських, словацьких, угорських політичних, громадських, культурних діячів, приурочені до 15-річчя від створення Вишеградського формату (Jagodziński, 2006a).

Чеський спосіб зовнішньополітичної презентації засобами культури був, серед іншого, зумовлений сприйняттям цієї галузі ініціатором Вишеградського об'єднання, президентом Чехії у 1993–2003 рр. В. Гавелом. Свого часу політик наголошував, що слухання джазу підтримувало надію на свободу й додавало натхнення у боротьбі за зміну політичної системи в тодішній Чехословаччині. Згодом, на представництвах V4, Чехія надавала особливого значення культурному чиннику взаємодії. Це проявлялося у підтримці ідеї створення Міжнародного Вишеградського фонду,

організації зустрічей міністрів культури чотирьох держав, підготовці Статуту Міжнародної Вишеградської нагороди. Також Чехія активно підтримувала проєкти «Вишеградська антологія письменників», «Вишеградська бібліотека», оцифрування творів культури. Місію міжнародного культурного діалогу через дослідження, освіту, видавничу та виставкову діяльність у Чехії (подібно як у Польщі Міжнародний центр Культури в Кракові) здійснював Оломоуцький центральноєвропейський форум – структурний підрозділ Художнього музею в Оломоуці (Szumowiecka, 2023, s. 38–39).

У структурі Міністерства закордонних справ Чеської республіки функціонує мережа Чеських центрів, представлена 26 закордонними державними установами. Чеські центри є учасниками об'єднання під назвою Національні інститути культури Європейського Союзу. Від 1996 р. у статусі відділу культури Посольства Чеської республіки в Україні діє Чеський центр у Києві. Його діяльність зосереджена на презентації чеської культури, популяризації мови, співпраці із меншиною, збереженні чеської спадщини в Україні (Чеський центр Київ, 2025). Водночас про незначну спрямованість чеської культурної дипломатії на популяризацію історії та культурної спадщини додатково свідчать абсолютні та відносні цифри. У період 2004–2014 рр. у рамках Вишеградської групи Чехія реалізувала лише 9 проєктів із згаданого напрямку, що становило 5,3 % від усіх заходів (Szumowiecka, 2023, s. 46). Іншими чеськими культурними кампаніями на міжнародній арені були брендові акції «Це чеське, і ви навіть не знали» або «Чеські бренди в світі», туристичний бренд Czechtourism тощо.

Культурна політика Словацької республіки спрямована на формування сприятливого середовища для творення, збереження та популяризації культурних цінностей. У словацьких стратегічних документах (Національний звіт про культурну політику Словаччини (2003), Стратегія державної культурної політики (2004)) визначено такі напрямки культурної політики: збереження культурної спадщини, підтримка мистецтва та художньої творчості, розвиток медіасередовища, розвиток культурних потреб національних меншин, культури словаків, які проживають за кордоном. Особливою частиною культурної політики є відносини держави з Церквами та релігійними громадами.

Культурну дипломатію у Словаччині реалізовує Департамент культурної дипломатії Міністерства закордонних та європейських

справ. Вона сприймається як «частина зовнішньої політики та один із засобів просування інтересів держави, підвищення привабливості та довіри до Словаччини у світі» (Kultúrna diplomacia, 2025). Між цим департаментом та Міністерством культури Словаччини існує тісна інституціоналізована взаємодія, що регулюється Угодою про співпрацю у забезпеченні завдань культурної дипломатії та презентації словацького мистецтва та культури за кордоном від 2009 р. (Dohoda medzi Ministerstvom, 2009). За угодою, культурною дипломатією Словаччини опікується спільна міжвідомча група, у якій міністерства закордонних справ і культури мають рівне представництво з трьох осіб. Група «пропонує спільні пріоритети культурної презентації відповідно до пріоритетів зовнішньої політики Словацької Республіки, координує співпрацю у спільних проектах, співпрацює у підготовці стратегічних, концептуальних та інформаційних документів, пов'язаних із презентацією культури за кордоном та культурним виміром дипломатії, а також оцінює співпрацю двох міністерств у сфері культурної презентації» (The Role of Cultural Diplomacy, 2015).

Національні культурні інтереси реалізовуються через мережу інститутів у Словаччині в окремих європейських столицях (Берлін, Будапешт, Москва, Париж, Прага, Рим, Відень і Варшава). Культурно-дипломатичні представництва популяризують словацьке мистецтво та культуру через виставки, концерти, дебати, експертні семінари, театральні вистави, а також презентації книжок і фільмів із метою налагодження позитивних відносин з іноземною громадськістю.

Історична складова культурної дипломатії Словаччини полягає також у публічному відзначенні важливих для країни історичних дат. У 2013 р. та 2023 р. відзначалося 20-ти та 30-ти річчя від створення Словацької Республіки. Серед інших важливих дат словацького національного календаря є місія св. Кирила та Мефодія до Великої Моравії у 863 р., Перша світова війна 1914–1918 рр., Оксамитова революція 1989 р., вступ до НАТО та ЄС у 2004 р.

Історичну традицію з майже столітньою давністю має культурна дипломатія Угорщини. У міжвоєнний період XX ст. міністр культури Куно фон Клебельсберг (Kuno von Klebelsberg) організував у Парижі, Відні, Римі, Берліні Collegium Hungaricums, які займалися як популяризацією угорської культури, так і фінансово-організаційною підтримкою угорської наукової, освітньої, культурної еліти.

Після демократичних змін символом угорської дипломатії став Інститут Балашші (Balassi Intézet), утворений у 2002 р. та названий на честь угорського поета епохи відродження Балінта Балашші (Bálint Balassi) Інститут згодом перетворився на координаційну установу в сфері культурної політики й дипломатії. Ставши синонімом угорських культурних представництв, Інститут Балашші опікується над 23 угорськими інститутами, розташованими в 21 країні. Такі інститути діють у Відні, Белграді, Берліні, Парижі, Римі, Москві, Стамбулі, Пекіні та Загребі.

Незважаючи на те, що Угорщина у 1991 р. стала першою державою, яка відкрила іноземне посольство в незалежній Україні, культурно-дипломатичний напрям угорсько-української співпраці не отримав інституційного забезпечення у форматі угорського інституту. Втім, Угорщина фінансово підтримує діяльність національно-культурних товариств поза межами країни. В Україні Товариство угорської культури Закарпаття є партнером угорської правлячої партії «Фідес». У процесі розподілу фінансових засобів, наприклад, у 2013 р. Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II у м. Берегово отримав 2 млн дол. США як інституція, афілійована з Товариством угорської культури Закарпаття (Мітряєва та ін., 2014, с. 29).

Україна, на превеликий жаль, не одразу після проголошення незалежності визначила культурну дипломатію пріоритетним напрямом зовнішньої політики. Лише після Революції Гідності 2013–2014 рр. почали зароджуватися культурні ініціативи в публічній дипломатії України, а власне «фундамент для розвитку публічної дипломатії, цього важливого складника м'якої сили держави, у Міністерстві закордонних справ України було закладено у 2017–2018 роках» (Устименко, 2021, с. 101).

Ще напередодні Революції Гідності інтелектуали держав Вишеградської групи обговорювали важливість вибору Україною свого автентичного шляху. У 2013 р. польський дисидент, редактор «Газети Виборчої» Адам Міхнік (Adam Michnik) зауважив: «Українці самі знають, які страви з європейського меню їм сподобаються. Але я відчуваю, що вони стоять перед історичним рішенням. Вибір між Євразійським чи Європейським Союзом – це вибір історичної долі, цивілізаційний вибір та політичний вибір. У цьому сенсі досвід Польщі, Словаччини, Чехії, Угорщини та Румунії може бути цікавим для українського народу та його еліти» (Michnik & Przybylski, 2013, p. 44).

Подібно як і у державах V4, до сфери управління МЗС України належить утворений у червні 2017 р. Український інститут з представництвами в Німеччині, Франції, Нідерландах. У перший рік повноцінної діяльності він провів 84 заходи в 12 державах (Австрія, Велика Британія, Іспанія, Італія, Литва, Німеччина, Польща, США, Україна, Франція, Чехія, Нідерланди). За оцінками команди Українського інституту їхня діяльність охопила майже 100 тис. безпосередніх учасників та відвідувачів і понад 10 млн аудиторії – через медіа та соціальні платформи (Філевська, Шейко, 2021, с. 115). Український інститут також здійснював заходи в напрямку т. зв. кулінарної дипломатії. Окрім представницько-популяризаторської діяльності, установа готувала аналітичні матеріали про конкретні країни (country papers).

У березні 2017 р. засновано бюджетну установу Український культурний фонд, метою якої було сприяння національно-культурному розвиткові України (Закон України, 2017). До його стратегічних завдань на 2018–2021 рр. належали: інституційне та фінансове становлення, посилення значення культури в суспільному житті, опіка над процесом творення українських культурних продуктів, інтеграція української культури у міжнародний контекст (Федів, Якубенко, Живоглядова, 2021, с. 127). Інституційними інструментами української культурної дипломатії стали також Український інститут книги та Державне агентство України з питань кіно.

Важливою ланкою української культурної дипломатії в країнах Вишеградської групи залишалися дипломатичні представництва – посольства та консульства. У РП Посольство України, спільно з українськими організаціями в Польщі, регулярно проводило культурні та мистецькі заходи із популяризації України та формування її стійкого позитивного іміджу. Серед найважливіших ініціатив – Дні українського театру, Міжнародний фестиваль телерадіопрограм «Калинові мости» в Ольштині, Міжнародний лемківський етнографічний фестиваль «Лемківська ватра» у Ждині, Фестиваль польсько-української культури в Колобжегу, Фестивалі української культури: «Е-Коломия» в Гурові Ілавецькому, «Підляська осінь» у Більську Підляському, «На Івана, на Купала» у Дубичах Церковних, «Україна в центрі Любліна» (Дещиця, 2021, с. 181).

Інструменти української культурної дипломатії були активно задіяні під час відзначення століття української дипломатії, яке проходило у 2017–2021 рр. Тоді ж стартував проєкт «Місця пам’яті

української дипломатії», відбулася низка наукових заходів у державах Вишеградської групи. У листопаді 2017 р. у Братиславі пройшов круглий стіл «Україна–Словаччина: розвиток двосторонніх відносин та видатні особи» (Matiash, 2021, p. 10). Упродовж 2017–2018 рр. Посольство України в Польщі ініціювало культурно-пізнавальні виїзди в Україну керівників акредитованих у Польщі дипломатичних місій.

Українські науковці, громадські активісти, дипломати в 2019 р. особливу увагу приділили популяризації 100-ліття європейського турне Української республіканської капели під керівництвом Кирила Стеценка та Олександра Кошиця. Дослідниця витоків української культурної дипломатії Тіна Пересунько зауважила, що європейське турне Олександра Кошиця і Кирила Стеценка слід розглядати як історичну модель інституціоналізації культурної дипломатії, а також як успішну державну політику із поширення української культури (Пересунько, 2018).

Відзначаючи в 2019 р. 100-ліття встановлення українсько-польських дипломатичних відносин, Посольство України в РП разом із Науковим товариством історії дипломатії та міжнародних відносин організувало фотодокументальну виставку «Українсько-польські відносини в 1917–1921 роках: інституційна історія, етап становлення», яку презентували у Кракові, Варшаві та Любліні. Як зазначив Надзвичайний і Повноважний Посол України в Польщі у 2014–2022 рр. Андрій Дещиця, «використання історичного інструментарію не лише виявилось ефективним у сферах співпраці науковців України та Польщі, а й продемонструвало міцність традиції українсько-польських дипломатичних відносин» (Дещиця, 2021, с. 184). Тому вагомим кроком у напрямку маркування спільних українсько-польських місць історичної пам'яті стало відкриття у Варшаві меморіальної таблиці на будинку (вул. Длуга, 29), у якому в 1919–1920 рр. розташовувалася Військова місія УНР. Відтак 13 лютого 2019 р. міністр закордонних справ України Павло Клімкін, віцепрем'єр, міністр культури й національної спадщини Польщі Пьотр Ґлінскі (Piotr Gliński), мер Варшави Рафал Тшасковскі (Rafał Trzaskowski) урочисто встановили нове місце пам'яті українсько-польських дипломатичних відносин (Дещиця, 2021, с. 184–185).

Водночас Посольство України в Угорщині одним із пріоритетів своєї діяльності визначало ознайомлення угорців з українською історією і культурою. Тому у 2018–2020 рр., з нагоди наближен-

ня 1030-річчя хрещення Русі, українські дипломати представили виставковий проєкт «Ярослав Мудрий: дипломатія через династичні шлюби». За посередництвом експозиції, яка складалася із фото історичних і сучасних місць пам'яті в Україні й за кордоном, показано «історію династичних шлюбів трьох доньок київського князя Ярослава Мудрого з монархами середньовічної Європи; через шлюбну дипломатію свого батька князівни стали королевами Угорщини (Анастасія), Франції (Анна) та Норвегії (Єлизавета)» (Непоп, Лукачук, 2021, с. 189). Виставковий наратив транслював ідеї спільної з європейськими народами історії України та тісну історичну інтегрованість українців у європейський соціокультурний простір. Починаючи від Будапешта (Німецька школа Будапешта, Будайська фортеця, український ресторан «Ukrán Udvar», «Nádor Hall»), виставку експонували в Токаї, Мішкольці, Ніредьгазі, Веспремі, Ваці, Сегеді, Варпалоті, Гайдусобосло, Тіганьському абатстві (заснованому королем Андрашем I (Andras I) із королевою Анастасією – донькою київського князя Ярослава Мудрого)*.

У жовтні 2019 р. за сприяння Українського культурного фонду та Посольства України в приміщенні Центру української культури та документації в Будапешті відкрито виставку Львівського національного літературно-меморіального музею І. Франка «Franko from A to Z». До слова, у 2017 р. у Державному археологічному музеї у Варшаві експонувалася виставка «Врятовані скарби підземного Львова».

Посольство України в Угорщині також організувало низку заходів, приурочених століттю української дипломатії, та відкриття Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині. Упродовж 2017–2019 рр. проведено наукову конференцію «100-ліття створення Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині як вимір багатовікової історії двосторонніх відносин двох країн», виставку архівних документів про діяльність першого українського диппредставництва, концерти української класичної музики й інші заходи. До публічних подій долучилися представники Комісії істориків України й Угорщини (секретар, доктор Аттіла Шереш (Attila Sheresh), Будапештського столичного архіву (головний архівіст,

* У 2001 р. українська національна спільнота Угорщини ініціювала встановлення на території Тиханського абатства пам'ятника монарху Андрашу I з дружиною Анастасією.

доктор Атілла Саколцаї (Attila Szakolczai)), Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин та інших організацій (голова Ірина Матяш) (Непоп, Лукачук, 2021, с. 193).

Описані тут та інші проведені заходи культурної дипломатії України були спрямовані передусім до центральноєвропейських народів – поляків, чехів, словаків, угорців. Одним із пріоритетів української дипломатичної інструменталізації історичних наративів було прагнення подолати соціальні стереотипи й упередження, особливо ті, що «проросли з минулого». На превеликий жаль, у середині 2010-х років, після Революції Гідності та початку російської агресії проти України, ставлення громадян держав-учасниць V4 до українців залишалося негативним. Культурні контакти та реалізовані в Україні, Польщі, Угорщині, Словаччині, Чехії політики пам'яті мінімально сприяли покращенню іміджу українців у згаданих державах. Тому в 2015 р. 50 % чехів, 45 % угорців, 32 % поляків, 44 % словаків не довіряли українцям. Натомість довірою українці тішилися лише серед 13 % чехів, 14 % угорців, 9 % поляків та 17 % словаків (Gyárfášová, & Mesežnikov, 2016, p. 20–21). Серед основних причин такого стану називали історичні чинники, слабку обізнаність із сучасним українськими досягненнями, довголітнє перебування в дискурсивних практиках СРСР/Росії, нестабільність, зумовлену російсько-українською війною.

Помірно оптимістичну тенденцію в сприйнятті українців засвідчило опитування громадської думки 2021 р., яке відобразило зменшення недовіри та відповідно ріст довіри громадян країн-учасниць Вишеградської групи до українців. Показник недовіри до українців найвищим був серед угорців (53 %). Далі йшли чехи (33 %), поляки (32 %), словаки (29 %). Водночас українцям довіряло 33 % словаків, 31 % поляків, 23 % чехів й 16 % угорців (Gyárfášová, & Mesežnikov, 2021, p. 32–34). Уже через рік більшість «вишерградців» проявила сплеск солідарності з Україною та українцями, які протистояли російському агресору.

Отже, сучасні практики в сфері історичної політики охоплюють культуру як складову репрезентації держави на зовнішньополітичній арені. Домінуючою формою популяризації держави та народу через історичну спадщину, літературу, кіно, музику є культурна дипломатія, яка з початком XXI ст. набула авторитетного статусу в регіоні Центрально-Східної Європи.

Після падіння комуністичних режимів, центральноєвропейські країни –Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина – успадкували багатонаціональність, багатоетнічність, багатоконфесійність регіону й потенційну можливість локальних конфліктів. Розуміючи суть давніх суперечок, які найчастіше виникали як результат політичних амбіцій великих держав, аніж притаманна регіону особливість, політичні еліти згаданих країн вирішили посилити співпрацю. Створений у лютому 1991 р. Вишеградський формат взаємопідтримки не лише пришвидшив політичну трансформацію регіону та приєднання до європейських і євроатлантичних структур, але й сприяв формуванню понаднаціональної ідентичності засобами історичної традиції та культури. Організаційну та фінансову підтримку культурної взаємодії учасниць V4 інституційно підкріплювали такі ініціативи, як Міжнародний Вишеградський фонд, Міжнародна Вишеградська нагорода, магістерська освітня програма «Європа з Вишеградської перспективи», інформаційно-аналітична платформа «Visegrad Insight» тощо. За 30 років існування V4 рівень усвідомленості функціонування формату серед словаків, чехів, угорців поляків сягнув половини від усіх опитаних та дав змогу робити оптимістичні прогнози щодо подальшого існування центральноєвропейського форуму.

Україна як безпосередня сусідка трьох із чотирьох «вишеградських» держав увійшла в орбіту культурної дипломатії групи майже одразу. Українські студенти, науковці отримали можливість користуватися стипендійною підтримкою та здобувати освіту чи реалізовувати свої дослідницькі проєкти в державах V4. Після Революції Гідності Україна інституційно вибудовувала свою культурну дипломатію на зразок V4. Утворення Українського інституту, Українського інституту книги, Українського культурного фонду, культурна активність українських дипломатичних представництв у Польщі, Угорщині, Чехії, Словаччині продемонстрували велике значення моделі культурної дипломатії для української еліти. Однак ці заходи не принесли миттєвих результатів, адже рівень симпатії вишеградських народів до українців і надалі не є високим та потребує системної роботи для покращення.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 р., підкріплене деструктивною інформаційно-пропагандистською активністю, серед іншого, й у державах Вишеградської групи, консолідувало українські еліти та суспільство в пошуках нових способів

донесення правдивої інформації до центральноєвропейських народів. Наповнені правильним змістом та оригінальні за формою українські політика пам'яті й культурна дипломатія повинні подолати упередження й негативні стереотипи, а відтак прискорити перспективу європейської інтеграції України. Тому інформаційна, освітня, наукова, культурна присутність України у державах V4 повинна не лише створити позитивний образ українського народу, але й вписати українську історію, культуру, спадщину в колективну ідентичність центральноєвропейських народів. Подібно як чехи, словаки, поляки, угорці знайшли спільні історичні корені для створення Вишеградського форуму, так і українці мають своєю проактивною культурною дипломатією показати історичний зв'язок із європейським цивілізаційним простором. Найкращими інструментами для цього буде культурно-освітня діяльність українських державних і громадських інституцій, публічна консолідована інтерпретація історичного минулого, українська музейно-виставкова експансія, співробітництво із вишеградськими аналітичними осередками з протидії дезінформації, ефективні культурно-історичні заходи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Гололобов, С. (2022). Культурна дипломатія як складова державної політики у сфері культури на сучасному етапі українського державотворення. *Публічне управління та регіональний розвиток, 18,* 1057–1078. https://doi.org/10.34132/pard2022.18.04

Дещиця, А. (2021). Іміджеві проєкти Посольства України в Республіці Польща. В І. Матяш, В. Матвієнко (ред.), *Культурна дипломатія.* Київ, 181–188.

Журавський вель Ґраєвський, П. (2021). Вишеградська група – регіональний інтеграційний форум Центральної Європи. В П. Журавський вель Ґраєвський (упоряд.), *Історія успіху чотирьох: польський і український погляди (з нагоди 30-ї річниці створення Вишеградської групи).* Варшава; Київ, 2–7.

Закон України «Про Український культурний фонд» від 23.03.2017 р. № 1976-VIII. (2017). *Верховна Рада України.* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1976-19#Text.

Матвієнко, В., Шинкаренко, Т. (2021a). Моделі культурної дипломатії країн світу. В І. Матяш, В. Матвієнко (ред.), *Культурна дипломатія.* Київ, 36–68.

Матвієнко, В., Шинкаренко, Т. (2021b). Культурна дипломатія як напрям зовнішньої політики держави. В І. Матяш, В. Матвієнко (ред.), *Культурна дипломатія.* Київ, 7–20.

Мітряєва, С. І., Лендьел, М. О., Стряпко, А. Д., Крижевський, А. М. (2014). *Співробітництво з країнами Вишеградської четвірки як інструмент європейської інтеграції та модернізації України: аналітична доповідь.* Київ.

Непоп, Л., Лукачук, І. (2021). Культурна дипломатія в діяльності Посольства України в Угорщині. В І. Матяш, В. Матвієнко (ред.), *Культурна дипломатія.* Київ, 189–201.

Пересунько, Т. (2018). *100 років культурної дипломатії України.* Київ: Артек.

Стриєк, Т. (2015). *Невловні категорії. Нариси про гуманітаристику, історію і політику в сучасних Україні, Польщі та Росії.* Київ: Ніка–Центр.

Сушко, О. (2021). Український погляд на V4. *Історія успіху чотирьох: польський і український погляди (з нагоди 30-ї річниці створення Вишеградської групи).* Варшава; Київ, 22–26.

Трофименко, М. (2019). Публічна дипломатія Вишеградської групи. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія, 24,* 300–306.

Устименко, С. (2021). Завдання й функції МЗС України та закордонних дипустанов. В І. Матяш, В. Матвієнко (ред.), *Культурна дипломатія.* Київ, 101–114.

Федів, Ю., Якубенко, О., Живоглядова, Д. (2021). Завдання й місія Українського культурного фонду. В І. Матяш, В. Матвієнко (ред.), *Культурна дипломатія.* Київ, 125–134.

Філевська, Т., Шейко, В. (2021). Український інститут – профільна установа культурної дипломатії. В І. Матяш, В. Матвієнко (ред.), *Культурна дипломатія.* Київ, 115–124.

Хахула, Л. (2019). Особливості польської культурної політики у 2001–2005 роках. *Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість, 12,* 110–111.

Чеський центр Київ. (2025). https://kyiv.czechcentres.cz/uk/

30 Years of Visegrad Cooperation: 1991–2021. (2021). https://mzv.gov.cz/public/ef/66/aa/4211788_2573487_Exhibition_30_years_of_Visegrad_cooperation.pdf

AAN: Archiwum Aktów Nowych, Zesp. 2596 (Centrum Międzynarodowej Współpracy Kulturalnej «Instytut Adama Mickewicza» 1990–2005), Sygn 3 (Podstawy prawne działalności. Zarządzenia Ministra Kultury w sprawie utworzenia Centrum Międzynarodowej Współpracy Kulturalnej – «Instytut Adama Mickiewicza»), ark. 1, 11.

About Us. (2025). *Visegrad Insight.* https://visegradinsight.eu/about-us/

Agreement Concerning the Establishment of the International Visegrad Fund. (2000). https://s3.eu-central-1.amazonaws.com/uploads.mangoweb.org/shared-prod/visegradfund.org/uploads/2018/12/IVF_statute.pdf

Chmel, R. (2006). A Visegrad without Culture? The Visegrad Group. In A. Jagodziński (Ed.), *The Visegrad Group – A Central European Constellation.* Bratislava, 173–174.

Contents of Visegrad Cooperation. (1999). *Visegrad Group.* https://archive.visegradgroup.eu/cooperation/contents-of-visegrad-110412

Dohoda medzi Ministerstvom zahraničných vecí Slovenskej republiky a Ministerstvom kultúry Slovenskej republiky o spolupráci pri zabezpečovaní úloh kultúrnej diplomacie a prezentácie slovenského umenia a kultúry v zahraničí. (2009). https://www.mzv.sk/documents/10182/12405/dohoda_o_spolupraci_MZV_a_MK.pdf/0a2df399-8493-4ebb-a743-cfcadc661135

Drelich-Skulska, B. & Sobocińska, M. (2023). Uwarunkowania i formy dyplomacji kulturalnej Polski i Czech w kontekście przechodzenia od dyplomacji tradycyjnej do dyplomacji publicznej. In B. Drelich-Skulska, M. Sobocińska, A. Tomášková (Eds.), *Ekonomiczne, zarządcze i społeczno-kulturowe wymiary relacji polsko-czeskich.* Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 29–46. http://doi.org/10.15611/2023.67.1.01

Dutta, A. (2023). A Divided «Visegrad Four» Navigates Relations with the European Union. *Observer Research Foundation.* https://www.orfonline.org/research/a-divided-visegrad-four-navigates-relations-with-the-european-union

Gyarfášová, O. (2006). Visegrad as Viewed by Citizens. In A. Jagodziński (Ed.), *The Visegrad Group – A Central European Constellation.* Bratislava, 150–155.

Gyárfášová, O., & Mesežnikov, G. (2016). *25 Years of the V4 as Seen by the Public.* Bratislava: Institute for Public Affairs.

Gyárfášová, O., & Mesežnikov, G. (2021). *Visegrad Four as Viewed by the Public Past Experience and Future Challenges.* Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.

Hemming, J. (2023). Comment on Cultural Diplomacy. *Academy for Cultural Diplomacy.* https://www.culturaldiplomacy.org/academy/index.php?comment-on-cultural-diplomacy-4

Jagodziński, A. (Ed.) (2006a). *The Visegrad Group – A Central European Constellation.* Bratislava.

Jagodziński, A. (2006b). Five Years of the International Visegrad Fund. In A. Jagodziński (Ed.), *The Visegrad Group – A Central European Constellation.* Bratislava, 212–214.

Kultúrna diplomacia. (2025). *Ministry of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic.* https://testes1.mzv.sk/en/ministry/abroad-presentation-of-slovakia/cultural-diplomacy

Lee, J. M. (1998). British cultural diplomacy and the cold war: 1946–61. *Diplomacy &Statecraft, 9/1,* 112–134.

Matiash, I. (2021). The Places of Memory of Ukrainian Diplomacy project as an encyclopedic work. *Encyclopedia Herald of Ukraine, 13,* 9–20. http://doi.org/10.37068/evu.13.2

Michnik, A., Przybylski, W. (2013). It's essential to choose your words carefully. *Visegrad Insight, 2(4),* 43–46.

Osadczuk, B. (2006). Ukraine Crosses Fingers for Visegrad. In A. Jagodziński (Ed.), *The Visegrad Group – A Central European Constellation.* Bratislava, 201.

Pakier, M. (2014). Kultura historyczna. In M. Saryusz-Wolska, R. Traba (Eds.), *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 201–204.

Statute of the «International Visegrad Prize». (2019). *Visegrad Group.* https://www.visegradgroup.eu/home/documents/official-statements/statute-of-the

Szabad, G. (2006). The Importance of History in the Success of Visegrad. In A. Jagodziński (Ed.), *The Visegrad Group – A Central European Constellation.* Bratislava, 76.

Szabó, G. (2023). The First Step in the Institutionalization of Visegrad Cooperation: the International Visegrad Fund (2000–2021). *Central European Papers 10/2,* 55–72. http://dx.doi.org/10.25142/cep.2022.009

Szpociński, A. (2010). Współczesna kultura historyczna. *Kultura Współczesna, 1(63),* 9–17.

Szumowiecka, A. (2023). Dyplomacja kulturalna Czech na forum Grupy Wyszehradzkiej. *Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne, 19,* 31–49. https://doi.org/10.34739/doc.2022.19.02

The Role of Cultural Diplomacy in the V4 Countries. (2015). https://visegradschool.org/wp-content/uploads/2016/03/The-Role-of-Cultural-Diplomacy-in-the-V4-Countries.pdf

The Visegrad Group Foreign Ministers' Joint Statement on the V4/IVF activities towards the Eastern Partnership. (2012). *Visegrad Group.* https://www.visegradgroup.eu/on-v4-ivf-activities-twrds-eap

Uminska-Woroniecka, A. (2016). Cultural diplomacy in international relations theory and studies on diplomacy. *Actual Problems of International Relations, 2,* 4–19. https://doi.org/10.17721/apmv.2016.127.2.4-19

Umińska-Woroniecka, A. (2022). *Zagraniczna polityka kulturalna Czech, Polski, Słowacji i Węgier po 1989 roku.* Warszawa: Dom Wydawniczy ELIPSA.

Ušiak, J. (2020). Visegrad Group as Institution for Central European cooperation: Ups and Downs of Small International Organizations. *UNISCI Journal, 18(54),* 9–28. http://dx.doi.org/10.31439/UNISCI-95

Wollf-Powęska, A. (2011). *Pamięć – brzmienie i uwolnienie. Niemcy wobec nazistowskiej przeszłości.* Poznań: Zysk i S-ka.

Любомир ХАХУЛА